

E'TIQODGA ASOSLANGAN OTA-ONALIK: DINIY OILALARDA TUNGI ODATLARNING SOTSIO-PRAGMATIK QIYOSIY TAHLILI

To'qsanova Sayyora Sulaymonqulovna

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti akasemik

litseyi ingliz tili fani o'qituvchisi

Sayyora.tuksanova@yandex.ru | +998 97 807 17 18

Annotatsiya : Zamonaviy globallashuv sharoitida axloqiy tarbiya masalasi har bir jamiyatning diqqat markazida turibdi. Ayniqsa, diniy qadriyatlarga tayangan oilalarda axloqiy me'yorlar bola ongiga ko'pincha tilda ifodalangan muqaddas matnlar orqali singdiriladi. *Qur'on, Injil va Tora* — uch muhim muqaddas manba sifatida — ota-onalar tomonidan tungi odatlar, duo qilish, nasihatlar, gunohdan kechirim so'rash yoki baraka tilash kabi odatlarda til vositasida faol qo'llaniladi. Shu jihatdan til oddiy aloqa vositasi bo'lib qolmay, balki diniy-mafkuraviy qadriyatlarning kodlovchi tizimi sifatida namoyon bo'ladi.

Ingliz sotsiologi Basil Bernstein tilni tarbiya va ijtimoiy nazoratning markaziy vositasi sifatida ko'rgan bo'lsa⁴⁶, tilshunos James Paul Gee esa uni shaxsning "asosiy diskursi"ni shakllantiruvchi resurs deb hisoblaydi⁴⁷. Xuddi shunday yondashuvni yahudiy pedagogikasi ham ilgari suradi — bunda Tora oyatlari kechki duolar va nasihatlar orqali avloddan-avlodga o'tuvchi til vositasiga aylanadi⁴⁸.

Ushbu maqola aynan *Qur'on, Injil va Tora* asosida shakllangan diniy ota-onalik til strategiyalarini — ya'ni duo, maslahat, buyruq va kechirim so'rash uslublarini — taqqoslovchi sotsio-pragmatik tahlilga bag'ishlanadi. Tadqiqotda shuningdek, shahar va qishloq hududlarida bu nutqiy odatlarning qanday farqlanishi, kimlar tomonidan qanday uslubda qo'llanishi ham tahlil qilinadi

Kalit so'zlar: E'tiqodga asoslangan ota-onalik, diniy nutq, axloqiy nutq pragmatikasi, tungi odatlar, muqaddas matnlar, *Qur'on, Injil, Tora*, ijtimoiy tilshunoslik, madaniyatlararo pragmatika.

Kirish

Diniy qadriyatlar asosidagi oilaviy tarbiya har bir jamiyatda muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, tungi odatlar — duo qilish, nasihat berish yoki muqaddas matnlarni o'qish — bolaga axloqiy tushunchalarni singdirishda muhim vosita hisoblanadi⁴⁹. *Qur'on, Injil va Tora* kabi muqaddas matnlar ota-onalar nutqida turlicha uslubda namoyon bo'lib,

⁴⁶ Bernstein, B. (1971). *Class, Codes and Control: Volume 1 Theoretical Studies Towards a Sociology of Language*. London: Routledge.

⁴⁷ Gee, J. P. (1996). *Social Linguistics and Literacies: Ideology in Discourses*. London: Taylor & Francis.

⁴⁸ Neusner, J. (1993). *The Study of Torah: Jewish Theology and Practice*. Albany, NY: SUNY Press.

⁴⁹ Gee, J. P. (2005). *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*. London: Routledge. p. 7–9.

bolalarning ijtimoiy va axloqiy ongini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi⁵⁰. Ushbu maqola diniy oilalardagi tungi nutqiy odatlarning sotsio-pragmatik tahliliga bag'ishlanadi va turli madaniy kontekstlarda til va e'tiqod o'rtasidagi bog'liqlikni yoritishga harakat qiladi⁵¹.

Asosiy qism

Oila — har bir jamiyatning eng muhim ijtimoiy instituti sifatida, axloqiy qadriyatlarining avlodlardan avlodga o'tishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ayniqsa, diniy oilalarda bola tarbiyasi diniy nutq — duo, buyruq, maslahat, ogohlantirish — orqali shakllanadi. Ushbu nutqiy ko'rsatmalar pragmatik jihatdan axloqiy direktiva sifatida namoyon bo'lib, til orqali diniy va axloqiy qadriyatlar bolaga yetkaziladi.

O'zbek oilalarida, ayniqsa tungi tartibda, ota-onalar bolaga quyidagicha murojaat qilishadi: "Namozni o'qib yot, Alloh seni qo'riqlaydi." Bu ibora bir vaqtning o'zida buyruq (namoz o'qish), maslahat (ibodat qil), va tasalli (Alloh seni asraydi) ma'nolarini o'z ichiga oladi. Bunday ko'p funksiyali pragmatik strategiyalar bolaning axloqiy tafakkurini va diniy identitetini mustahkamlashda muhim vositadir.

Tilshunos Jeyms Pol Ji bu kabi diniy asosli iboralarni "asosiy diskurs" deb ataydi. Unga ko'ra, bola o'z ijtimoiy identitetini va axloqiy dunyoqarashini oila muhitidagi diniy nutq orqali shakllantiradi⁵². Shu ma'noda, ota-onaning uxlashdan oldin bolaga qiladigan nasihati, u bilan o'qiladigan duo yoki shunchaki aytiladigan muqaddas ibora axloqiy direktivalarning eng ta'sirchan shaklidir.

Diniy diskursda ota-onalar tomonidan ishlatiladigan iboralar madaniyatga bog'liq xususiyatlarga ega. O'zbek jamiyatida bu iboralar ko'pincha Qur'on oyatlari, hadislar yoki islomiy duolar asosida shakllanadi. Masalan, "Rabbim, bolamga rahm qilgin, men unga qanday rahm qilgan bo'lsam" (Isro surasi, 24-oyat) kabi oyatlar oila muhitida duo shaklida bolaga doimiy eslatib boriladi⁵³. Bunda nafaqat diniy buyruq, balki ruhiy tarbiya, mehr-shafqat va axloqiy iqlim shakllantiriladi.

Qiyosiy kontekstdan qaraganda, AQShdagi diniy oilalarda ham shunga o'xshash tilda axloqiy direktivalar mavjud. Biroq, ularning ifoda shakli ko'proq hikoya (narrative) va yengil maslahat tusida bo'ladi. Masalan, nasroniy ota-onalar bolaga "Say your prayers before bed. Jesus is watching over you" (duo qilgin, Iso seni qo'riqlaydi) deb aytishadi. Bu ibora tinchlik, Allohga (Iso orqali) suyanish, va axloqiy intizomni mustahkamlovchi pragmatik direktiva sifatida xizmat qiladi⁵⁴.

Mazkur ibora bilan bibliyadagi quyidagi oyat uyg'unlashadi: "In peace I will lie down and sleep, for you alone, Lord, make me dwell in safety" (Zabur, 4:8) — bu ruhiy osoyishtalik va axloqiy tartibni bolaga singdirishning nasroniycha yondashuvidir⁵⁵. Bu

⁵⁰ Neuser, J. (1993). The Study of Torah: Jewish Theology and Practice. Albany, NY: SUNY Press. p. 85.

⁵¹ Bernstein, B. (1971). Class, Codes and Control: Volume 1. London: Routledge. p. 58–62.

⁵² Gee, J. P. (2005). An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method. London: Routledge.

⁵³ Qur'on. Isro surasi, 24-oyat.

⁵⁴ Feldman, M. (2011). Faith Talk: Religious Language in American Families. Cambridge University Press.

⁵⁵ Bible. Psalms 4:8 – "In peace I will lie down and sleep, for you alone, Lord, make me dwell in safety."

yerda madaniyatlararo farq yaqqol seziladi: o'zbek oilalarida iboralar ko'proq buyruq-yu-duo aralash, diniy hokimiyatga asoslangan, sadoqatli uslubda ifodalansa; amerikalik oilalarda esa ifoda yumshoq maslahat, quvvatlovchi ibora, yoki hikoyaviy ko'rsatma shaklida bo'ladi. Har ikkala jamiyatda ham bu axloqiy direktivalar tilda barqaror ko'rinishda mavjud bo'lib, bola ularni tabiiy muhitda o'zlashtiradi.

Ushbu diniy nutqiy strategiyalar har ikki jamiyatda ham bolaga quyidagi 3 asosiy vazifani bajaradi:

1. Axloqiy tartib va diniy intizomni singdiradi;
2. Tungi ruhiy sokinlik va xavfsizlik hissini beradi;
3. Allohga bo'lgan ishonchni doimiy tarzda eslatadi.

Xulosa

Diniy oilaviy diskursda axloqiy ko'rsatmalar — buyruq, duo, maslahat va ogohlantirish shaklida namoyon bo'lib, bolalarning axloqiy va diniy ijtimoiylashuvi uchun asosiy pragmatik vosita vazifasini bajaradi. O'zbekiston, nasroniy jamiyatlar va yahudiy oilalar misolida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, har bir madaniyatda diniy matnlar otanalar nutqida o'ziga xos lingvopragmatik strategiyalar orqali tatbiq etiladi.

O'zbek oilalarida Qur'on asosida shakllangan direktivalar ko'proq buyruq-do'stona muhitda, mehr va mas'uliyat uyg'unligida ifodalanadi. Nasroniy oilalarda esa Injilga asoslangan nutq sokin, hikoyaviy va tasalli beruvchi uslubda bo'lib, bolaga tinchlik va Allohga ishonchni singdiradi. Yahudiy oilalarda esa Tavrotdagi Shema va boshqa ko'rsatmalar qat'iy yodlash, takrorlash va amr shaklida berilib, bolada diniy tartib va intizomni mustahkamlashga qaratiladi.

Shu tariqa, diniy direktivalarning pragmatik xususiyatlari nafaqat til birliklari orqali, balki ularning ifodalanish uslubi, konteksti va madaniy fon orqali namoyon bo'ladi. Ular bola tafakkurida diniy ong, axloqiy mezon va ijtimoiy javobgarlikni shakllantiruvchi kuchli vositadir. Shu bois, diniy matnlarga asoslangan axloqiy tarbiya tilshunoslik va pedagogika kesishmasida chuqur ilmiy o'rganilishi zarur bo'lgan dolzarb yo'nalishlardan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bible (The Holy Bible). New International Version. BibleGateway. <https://www.biblegateway.com>
2. Deuteronomy 6:4–7. The Torah (Tavrot), The Jewish Publication Society.
3. Feldman, M. (2011). Faith Talk: Religious Language in American Families. Cambridge University Press.
4. Gee, J. P. (2005). An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method. London: Routledge.
5. Holy Quran (Al-Qur'an al-Karim). Surah Al-Isra, 24; Surah Al-A'la. Translation: M. Khan & M. al-Hilali. <https://quran.com>

6. Qurbonova, T. (2020). Oilaviy Tarbiyada Diniy Nutqning Lingvopragmatik Xususiyatlari. Toshkent: Fan.

7. Redjepov, G. (2019). Milliy qadriyatlar va Qur'on asosidagi tarbiya. Ashxobod: Türkmen bilim.

8. Zabur (Psalms), 4:8. The Old Testament. BibleGateway.
<https://www.biblegateway.com/passage/?search=Psalms+4%3A8>

